

„A Nyilas Misi tragédiájában valóban nem a debreceni kollégium szenvedéseit írtam meg, hanem a kommun alatt s után elszenvedett dolgokat. Ezt, tudja, még eddig soha senkinek ki nem vallottam. Valami olyan naiv és gyermekes szenvedésen mentem át, hogy csak a gyermeki szív rejtelvei közt tudtam megmutatni azt, amit éreztem, s lám az egész világ elfogadta s a gyermek sorsát látták benne...

Nekem a debreceni tanárokkal sose volt ilyen bajom vagy tapasztalatom, a Beóthy Zsoltokkal és Bársony Istvánokkal és más névtelen kegyetlenekkel volt bajom, akkor mikor a legtöbb segítségre lett volna szükségem. A legkevesebb megértést találtam épp azokban, akiknek hivatása lett volna, hogy az író megértsék. Ezeket az érzéseket

vetítettem ki a tanári kar figuráiban... Ilyen furcsán alakul át az írásban az élet.”

A másik, Kosztolányi Édes Annája, amely ha nem is mentség, pszichológiai-művészi magyarázat minden kegyetlenségre, amit a forradalmi nép elkövetett, s arra is: miért nem mindig azt érte a bosszú, aki arra rászolgált s akkor, mikor logikus lett volna. Kosztolányi lélektani érvvel fellebbezi meg a megtorló bírósági ítéleteket: a megaláztat és megszorítottak lázadását nem lehet konkrét okokhoz és cselekményekhez kötni. A regény kezdősorai viszont az ellenforradalom publicisztikájáról mondanak lesújtó ítéletet:

„Kun Béla repülőgépen menekült az országból. Délután – úgy öt óra felé – a Hungária Szállóban székelő szov-

jetház körül fölrebent egy repülőgép, átrepült a Dunán, a Várhegyen, s merész kanyarodással a Vérmező felé tartott.

A gépet maga a népbiztos vezette.

Alacsonyan szállt, alig húsz méter magasságban, úgy hogy arcát is látni lehetett.

Sápadt volt, borotvátlan, mint rendesen. Vigyorgott az alatt álló polgároknak, s vásott kajánsággal, csúfondárosan még búcsút is intett egyeseknek.

Zserbókat vitt, melyekkel teletömte puffadozó zsebeit, aztán ékszereket, grófnék, bárónék, kegyes, jótékony hölgyek drágaköveit, templomi kelyheket...

Legalább a Krisztinában ezt beszéltek.”

Üzemzavarok közgondolkodásunkban

Az erős közösség jellemzője: a maga sokszínűségének becsülése. Jelenében, múltjában. A történész hivatása figyelmeztetni, ha megjelenik az önismerethiány, ha jelentkezik a hisztérikus gyengeség betegsége. Ha szemet hunyunk jelenbéli gyengeségeink felett, nem beszélünk közgondolkodásunk feloldatlan feszültségeiről. Vagy ha szemet hunyunk e hisztérikus betegség másik jele láttán, amikor múltunkat pozitív és negatív korszakokra osztva, nem egyenlő kíváncsisággal kutatjuk annak egészét. Ha hiányzik a magunkat teljességünkben megismerni akaró szenvedélyes kíváncsiság. Az önámító magatartásnak később jelentkezik a kára. Mi pedig, íróemberek életünk végéig szenvedünk a mulasztások vádjától. Attól, hogy nem figyelmeztettünk.

Ma is feltámad bennünk az önvád: mi, íróemberek itt, a Dunatájon nem figyeltünk jobban a körülöttünk élő kis népek jellemének, hagyományának alaposabb megismerésére. Nem igyekeztünk feltárni a bennünket tőlük megkülönböztető történelmi sajátosságait, amely különbségekre a mai vitáink visszavezethetőek. Nem figyelmeztettük a politikai és gazdasági elitet erősebben: ne csak hol keleti, hol nyugati nagállamok fővárosaiban keressen lobby-támogatásokat, de szánjon nagyobb figyelmet a közvetlen szomszédainknak is. Hívjon létre fórumokat, ahol közös dolgaikat vitathatjuk, ezzel egymást közelebről megismerhetjük, és ha egymást megismerhettük, akkor majd e különbségeket már jól elviseljük. Mi őket, ők bennünket. Most döbbenünk csak rá az eddig csak halk hangon mormolt igazságra: nem egy másik kontinens társadalomkutatóinak feladata e térség sokszínűségének feltárása, mint ahogy nem más kontinensek politikusaik feladata e sokszínűségből adódó konfliktusok feloldása. Mert e sokszínűség emberi, kulturális szépségeit is mi, itt élők élvezzük. A valóság egyes részei előtt tegnap szemet hunytak, szemet hunytunk – történészek, politikusok, jelenkutatók –, azután ma itt állunk tanácstalanul, nem tudjuk pontosan megfogalmazni nemzeti közösségünk érdekeit a térségben...

Elyengülés fenyeget történelemlátásunkban is. Történetírásunk például évtizedekkel ezelőtt mohón tárgyalta a forra-

dalom, sőt a legkisebb osztálykonfliktusok történelmét is. És ugyanakkor megfélemezett a békés, ún. „felhalmozó”, építő korszakok tárgyalásáról. Most azután ellenkező végletbe esünk: elfordulunk századunk társadalmi ütközéseinek elemzésétől. A folyamat egészét ismét nem látatjuk, nem mutatjuk egységben a konszolidáltnak tűnő évtizedek és a lázas, harsány események hónapjainak egymásba fonódását. Pedig e társadalmi forradalmak nem mások, mint a korábban – a nyugati évtizedekben – felhalmozódott belső ellentmondások kitörései. 1918–19-ben éppúgy, mint 1945-ben. Amely forradalomhoz vezető belső ellentmondásokat képtelen volt a politikus vezetőréteg korábban – 1918 előtt, 1945 előtt – feloldani. Vajon ki követte el a „mulasztást”? Azok, akik évtizedekig nem is értették, mi történik körülöttük? Csak élvezték a koruk kínálta közösségi vezető pozíciókat? Vagy, ha észleltek is szociális, etnikai feszültségeket, megalkuvó módon elfordították fejüket? A szőnyeg alá söpörték a konfliktusokról szóló híradásokat? Vagy azok követtek el hibákat, akik a konfliktusok feloldására vállalkoztak, vállalkoznak? S amikor a betegség-előidézők taktikusan már félrehúzódnak, akkor ők éppen arra vállalkoznak, hogy netán épp a felhalmozódott törni-zúzni akaró tömegelégedetlenséget, a zabolázhatatlan tömegmozgalmakat a törvényesség korlátai között tartásák...

Kérdések, kérdések, kérdések... A válaszokat keresnünk kell.

Egyben biztosak vagyunk. A napi órségváltás diktálta hisztérikus útmegtágadások veszélyére figyelmeztetnünk kell. A történésznek egyformán szeretnie kell vizsgálódásainak tárgyát, saját társadalmát, minden állapotban, mint a jó orvos, szerető gondossággal vizsgálja testünket mind beteg, mind egészséges állapotban. Hiszen, mint mondják, az nemcsak egy darab anyag – a fizika, kémia, biológia kutatási tárgya –, de élet is: szellem. Természetkutató barátaink készítik csodálatos eszközkultúránkat, anyagi javainkat gyarapítják, gondozzák, karbantartják testi mivoltunkat. Nekünk, társadalomkutatóknak a szellemet kell egészségesen tartani. És figyelmeztetni: nemcsak gazdasági-termelési, nemcsak egészségügyi gondozási üzemzavarok, de szellemi, erkölcsi kórok is fenyegethetnek...

G.